

nam, et contra rationem; nam id quod mensuratur est inferius, et sic potius ipsum ordinatur ad mensuram, quam e converso. Quod etiam patet inductione, nam scientia mensuratur a scibili, et ideo in ipsa est relatio, et cognitio mensuratur in veritate ab objecto, et creatura in suo esse seu veritate essendi ab idea divina, et omnes hæ relationes sunt in ipsis mensuratis. Respondeo, Aristotelem idem iudicium ferre de mensurabili ac de scibili et intelligibili, et de omnibus ait, dici ad aliquid, *quia aliud ad ipsa dicitur*. Videtur autem loqui Aristoteles de mensurabili, per extrinsecam et superadditam mensuram, non per intrinsecam coaptationem vel proportionem, qualis invenitur in exemplis quæ in contrarium afferuntur; illa enim intrinseca commensuratio non consistit nisi in quadam similitudine vel coaptatione (ut sic dicam), vel in dependentia aut specificatione, et sic reducitur ad primum vel secundum modum relationum. Sicut etiam imago est commensurata exemplari ratione similitudinis, et effectus causæ, ratione dependentiæ, vel etiam similitudinis. At vero extrinsece dicitur res mensurabilis, sicut et cognoscibilis, vel visibilis, quia per applicationem extrinsecæ mensuræ potest ejus quantitas manifestari. Et hoc modo ait Aristoteles rem dici mensurabilem per relationem alterius ad ipsam, quia, nimirum, per mensuram potest ejus quantitas notificari.

6. Nec refert quod mensura sit quasi naturalis, vel ex institutione humana. Quia utroque modo res non est mensurabilis formaliter, nisi per extrinsecam potentiam et denominationem, quamvis fundamentum, vel proportio quæ ad talem mensurabilitatem supponitur, sæpe sit quid intrinsecum, et possit esse fundamentum alicujus relationis realis alterius generis. Sicut etiam visibile supponit aliquod fundamentum reale et intrinsecum in objecto visibili, imo et vim activam specierum, ratione cujus refertur realiter ad visum relatione pertinente ad secundum genus. Et in mensuris etiam quantitativis, quæ designantur per institutionem humanam, supponitur aliquod fundamentum extensionis et alicujus proportionis realis, quæ aliquam veram relationem habet conjunctam, pertinentem tamen ad primum modum, quia non est alia a relatione æqualitatis vel inæqualitatis. Sic ergo rem esse mensurabilem formaliter, solum dicit relationem alterius ad ipsam, quatenus per applicationem mensuræ potest no-

tificari ejus quantitas, licet fundamentaliter aliquid intrinsecum in ipsa re mensurabili supponatur.

7. Ultimo objici potest, quia ex dicta expositione sequitur quoddam membrum ex illis tribus numeratis ab Aristotele, non continere relationes reales, sed tantum rationis, atque ita sine causa recenseri inter ea quæ vere sunt ad aliquid. Sequela patet, quia juxta dictam expositionem, in tertio genere tantum sunt illæ relationes quæ non conveniunt relativis, eo quod ipsa referantur, sed eo quod alia referantur ad ipsa; illæ autem relationes rationis tantum sunt. Respondetur, quidquid sit de his relationibus rationis, an tales sint necessariae in hujusmodi extremis, quod infra videbimus, Aristotelem hic non agere de his relationibus, sed de variis modis, quibus res denominantur relativæ ex rebus ipsis. Et ita distinguit duos generales modos, scilicet, quod quædam denominantur, quia ipsa referuntur; alia vero quia alia referuntur ad ipsa. Et rursus primum membrum distinguit ex duplici fundamento quantitatis, seu unitatis, vel potentiæ, et ita constituuntur tres modi relativorum. Atque ita fit ut juxta hanc interpretationem, illi tres modi relativorum non sint tria genera relativorum realium, nam tertius modus non addit novum genus relationis, sed declarat solum specialem modum denominationis, quæ ex aliquibus relationibus aliorum generum in terminos earum redundat.

Resolutio.

8. Hæc tota sententia et hujus textus interpretatio solum disputationis gratia proposita sit, quoniam in littera Aristotelis simpliciter inspecta, videtur habere non parvum fundamentum, et in ratione stando non improbabiler defendi posset. Nihilominus tamen nolumus discedere a communi sententia, quæ habet, hunc tertium modum relativorum constituere tertium genus relationum realium quæ in uno extremo realiter insunt, illudque per se primo referunt ad aliud, quod non iterum refertur per propriam relationem realem quam in se habeat, sed terminat tantum relationem alterius, et inde denominatur. Quod enim aliquæ sint hujusmodi relationes, et inductione constat in scientia et scibili, et similibus, et in sequenti sectione id latius tractabitur. Quod vero hæc constituant diversum genus a reliquis, et requirant fundamentum diversæ rationis, ex eo videtur

per se probabile, quod habent modum habitudinis valde diversum. Sicut enim ex effectibus cognoscimus causas, ita intelligere possumus, fundamentum, ex quo oritur in utroque extremo intrinseca relatio, esse diversæ rationis ab eo quod in uno tantum extremo relationem fundare potest. Denique appellatum est hoc fundamentum, mensura et mensurabile, quia hæ relationes potissimum fundantur in quibusdam rebus quæ perfectionem suam habent aliis commensuratas, et ut sic referuntur ad ipsas, etiamsi in eis non sit simile aut proportionale fundamentum correspondentis relationis.

9. Ex quo patet facile solutio ad quintam difficultatem, quia hic non sumitur mensura ut dicitur habitudinem ad nostram cognitionem, scilicet, quatenus est medium quo nos uti possumus ad cognoscendam alterius quantitatem, aut molis aut perfectionis; quomodo diximus supra, rationem mensuræ non addere rebus aliquam rationem realem. Sed sumitur mensura pro reali termino vel objecto, ad quod res aliqua dicitur habitudinem, secundum quam illi coaptatur seu commensuratur; quomodo scientia comparatur ad objectum scibile, et iudicium ad rem cognitam, et sic de aliis. Quapropter hæc commensuratio nihil rei est præter habitudinem transcendentalem talium rerum ad sua objecta, illa vero est sufficiens fundamentum relationis prædicamentalis. Nec refert quod terminus vel objectum quod dicitur habere rationem mensuræ, possit interdum non existere, nam tunc non consurget relatio prædicamentalis; nos autem solum dicimus in tali re esse sufficiens fundamentum peculiaris relationis, quæ erit realis, si extrema existant, et reliqua necessaria concurrant.

SECTIO XIV.

Sitne sufficiens dicta divisio, omnesque relationes comprehendat.

1. Hæc est secunda principalis dubitatio superius proposita circa hanc divisionem, in qua explicandum est quod in sexta difficultate posita in sectione 10 petebatur, quomodo relationes reales omnes ad hos tres modos reducuntur.

De relatione appetitus ad appetibile, et amoris ad amabile.

2. Primum autem omnium inquirebatur, qualis sit relatio appetitus ad appetibile, et

amoris ad amabile; Aristoteles enim, quamvis in sensu et intellectu exempla posuerit, de appetitu et amore nihil dixit. At vero D. Thomas, hunc punctum attingens in 1, dist. 30, q. 1, art. 3, ad 3, dicit, diversam esse rationem de relatione scientiæ ad scibile, et amoris ad amatum. *Nam (inquit) illa est realis in uno extremo tantum, hæc vero in utroque*. Et reddit rationem, quia illa habet fundamentum in scientia, non in scibili, eo quod illa relatio fundatur in apprehensione rei secundum esse spirituale, quod habet in sciente, non in re scita; relatio vero amoris fundatur super appetitum boni; bonum autem non est tantum in anima, sed etiam in rebus, 7 Metaph., text. 8, atque ita hæc relatio habet fundamentum reale in utroque extremo, ideoque relatio etiam in utroque realis est. In qua sententia secutus est D. Thomas Avicennam, lib. 3 suæ Metaph., c. 10.

3. Non explicat autem D. Thomas in quo ex membris positus ab Aristotele ponendum sit hoc fundamentum relationis amoris ad objectum suum, et e converso. Nam in hoc tertio genere collocari non potest, quoniam de toto illo in universum ait Aristoteles, relationem ejus solum esse in uno extremo, alterum vero relative dici solum quia aliud refertur ad ipsum. Neque etiam pertinere poterit ad secundum genus, quia objectum non comparatur ad amorem vel ad appetitum, ut potentia passiva, neque ut effectus alicujus actionis, sed solum ut objectum seu materia circa quam, in quo convenit cum objecto scibili et sensibili. Unde forte dicitur reduci ad primum modum, quia amor fundatur in aliqua convenientia et proportionem. Verumtamen, ut supra dicebam tractando de potentia activa et passiva, non est ille modus convenientiæ vel unitatis, qui fundat primum genus relationum. Et deinde idem modus proportionis invenitur inter scientiam aut sensum et objectum, imo tanto major, quanto cognitio per assimilationem quamdam fieri dicitur.

4. Ac præterea non apparet cur scientia aut sensus dicantur mensurari ex objecto, et non etiam amor, quia non minus perfectio amoris mensuratur ex objecto, imo quodammodo majori ratione, quia amor tendit ad res prout sunt in se. Nec satis est dicere fundamentum hujus tertii generis esse mensuram veritatis, quia hoc non est fundamentum adæquatum, nam in sensu non est formalis veritas cognitionis, nec intellectus

ipse, quatenus est potentia, mensuratur quoad veritatem ab objecto intelligibili, sed quoad perfectionem entitativam. Deinde si mensura veritatis est sufficiens fundamentum relationis, cur non mensura honestatis, vel bonitatis amoris? Itaque non video sufficientem rationem cur relatio amoris non sit in hoc tertio genere constituenda; neque cur negandum sit, secundum hoc genus fundamenti et relationis, esse inter omnia ea quæ habent habitudinem ad objecta, et ab eis specificantur, specialem convenientiam, ratione cujus constituent unum genus subalternum relationum, supposito quod de quibusdam, scilicet, de sensu, intellectu et scientia id affirmatur.

5. De relatione autem amabilis seu amati, quamvis probabilis sit sententia Avicennæ, tamen opposita videtur conformior doctrinæ Aristotelis. Primo, quia vel oportebit relationem amoris excludere ab hoc tertio genere, quod est contra dicta, vel in eo admittere relationes mutuas, quod est contra Aristotelem. Secundo, quia differentia constituta inter scientiam et amorem non satisficit; nam si objectum scibile et amabile comparentur quoad fundamenta (ut sic dicam), utrumque est aliquid intrinsecum et reale in ipso objecto; nam sicut res est in se bona, ita etiam est vera secundum esse, et apta ut intelligatur; nam hoc modo dixit Aristoteles, 2 Metaph., text. 4: *Unumquodque ita est verum et intelligibile, sicut est ens.* Et 9 Met., c. 7, dixit actum esse magis agnoscibilem quam potentiam; hæc enim non possunt esse vera nisi de intelligibilitate, quatenus in rebus ipsis fundatur. Quod si interdum ratio attingendi objectum scibile potest esse extrinseca, etiam ratio amandi sæpe est extrinseca ipsi objecto, ut patet in amore mediæ propter finem extrinsecum; ergo quoad hæc est eadem proportio. Si vero sermo sit de scibili et appetibili, aut de scito et amato formaliter quatenus talia sunt, utrumque completur per extrinsecam denominationem a potentia vel actu, quod facile constare potest ex iis quæ supra diximus de bonitate, disputatione decima. Denique si consideremus transcendentales habitudines, neutrum objectum secundum id quod realiter est, dicit habitudinem transcendentalem ad potentias vel actus intelligendi aut amandi, sed solum e converso potentia vel actus dicuntur habitudines ad objecta; est ergo de illis eadem proportione loquendum; sicut ergo

scibile non dicitur referri nisi quia aliud refertur ad ipsum, ita neque amabile.

An inter omnem effectum et causam relatio mensuræ intercedat.

6. Juxta hanc ergo sententiam, quæ probabilior apparet, dicendum est ad sextam difficultatem, relationes illas pertinentes ad actus, habitus et potentias appetendi respectu objectorum pertinere ad hoc tertium genus, quod non tantum in mensura veritatis, sed etiam perfectionis, seu in commensuratione et proportione alicujus rei ad objectum fundari potest. Ad replicam autem, quæ ibi fit, quia omnes effectus possent in hoc genere collocari, quatenus per sua principia vel causas mensurari possunt, primo responderi potest concedendo sequelam, si præcise in eis consideretur ratio mensuræ et mensurati, etiamsi alioqui referantur relatione dependentiæ pertinente ad secundum genus, aut similitudinis pertinente ad primum. Quia non est inconveniens, inter duas res sub diversis rationibus diversas relationes consurgere, quod præsertim de relatione exemplati ad exemplar omnes videntur fateri. Verumtamen, quia præter dependentiam effectus a causa, aut similitudinem inter illa, existimo rationem mensuræ non addere aliquam rationem realem, sed denominationem ex ordine ad cognitionem, ideo non opinor posse ibi intervenire specialem relationem realem distinctam ab illa quæ fundatur in causalitate, vel dependentia, vel in similitudine. Et ideo respondetur secundo negando sequelam, quia in hoc tertio genere solum collocantur relationes quarundam rerum, quæ habent peculiarem modum specificationis extendentia, et quasi commensuratione ad aliud ut ad objectum, vel terminum, vel intrinsecum finem ad quem per se primo et intrinsece ordinantur, ut sunt potentia, habitus, actus, et similia. Illa enim terminatio objectiva ut sic non est propria aliqua similitudo, ut per se constat, neque etiam est propria causalitas, ut supra attigimus, disp. 12, sect. 3, num. 17, et ideo relationes, quæ in hac commensuratione ad objectum fundantur, non pertinent ad secundum genus relationum; neque e converso commensuratio vel proportio, quæ est inter causam efficientem ut sic ad suum effectum, pertinet ad hunc tertium modum, quia illa vel est sola causalitas seu dependentia effectiva, vel est

tantum similitudo, quæ inter causam et effectum intervenire potest.

De relatione unionis.

7. Ad alteram partem illius difficultatis de relatione unionis, et similibus, duobus modis responderi potest. Primo, hanc relationem et similes pertinere ad primum genus horum relativorum, nam unio revera est aliqua unitas, vel est quasi via ad unitatem; imo ipsa identitas specifica vel generica, est etiam veluti unio quædam plurium in eadem essentia seu ratione formali; ergo multo magis propria et realis unio inter extrema realia, et distincta in re, poterit fundare relationem ad aliud genus pertinentem. Quapropter, licet unitas numerica alicujus rei simplicis respectu sui ipsius, vel compositæ etiam respectu totius compositi, non possit fundare relationem realem, tamen unitas numerica totius compositi, quatenus in eorum unione partes alioqui realiter distinctæ, est sufficiens fundamentum relationis realis ad idem genus pertinentis. Atque eadem ratione relatio contactus ad idem genus spectat, et relatio etiam propinquitatis, quæ est veluti quædam similitudo imperfecta in loco; sicut etiam coexistentia ad illud genus pertinet, quia est similitudo quædam in existendo, et idem est in similibus. Et juxta hunc dicendi modum, relationes causarum ita distribui possunt, ut sola relatio efficientis causæ ad secundum genus spectet; relatio vero causæ materialis et formalis pertineant ad primum, quia proxima ratio fundandi illas est unio, quia illæ causæ non causant nisi media unione, ut suis locis vidimus; relatio vero causæ finalis ad tertium genus pertinet, eo quod ex speciali ratione sua sit relatio non mutua, ut supra probabiliter diximus, disput. 23, et quia non causat nisi quatenus est ratio ut effectus ordinetur ad ipsam, eique commensuretur.

8. Vel secundo dici posset omnes relationes causarum pertinere ad secundum modum, nam, licet Aristoteles illum præsertim explicaverit in potentia et causalitate activa, quæ notior est, tamen, servata proportione, applicari potest ad singulas causas, quatenus in unaquaque est aptitudo ad suum effectum, et propria causalitas, qua suo modo influit in effectum, et effectus pendet ab ipsa. Et quantum ad causam materialem, videtur hæc sententia consentanea Aristoteli, qui in illo genere ponit relationem potentia passivæ, cujus causalitas materialis est. Eadem autem

ratio esse videtur de relatione potentia informativæ (ut sic dicam) et de causalitate ejus, et de relatione in ea fundata. Et consequenter idem etiam erit de relatione effectuum ad has causas; idemque dici poterit de relatione effectus causæ finalis ut sic ad causam suam, nam ex parte causæ probabilis existimo illam relationem non esse realem, ut dixi. Et juxta hunc respondendi modum, relatio unionis, quæ supponit causalitatem vel aliquam imitationem ejus, reducetur ad secundum genus relationum; aliæ vero relationes propinquitatis, coexistentiæ, et similes, ad primum genus sine dubio pertinent. Nulla ergo (ut opinor) inveniri poterit relatio, quæ ad hæc genera non facile reducatur.

SECTIO XV.

Utrum relationes tertii generis sint non mutua, et in hoc differant a relationibus aliorum generum.

1. Duobus modis possunt relationes dici non mutua: primo, secundum specificas rationes relationum; secundo in suprema et generalissima. Priori modo dicitur relationem mutua, quæ non est ejusdem rationis specificæ in utroque extremo; posteriori autem modo dicitur non mutua, quæ in uno extremo est vera et realis relatio, non vero in alio. Prior significatio inusitata est et impropria; nam si utrumque extremum per propriam suam relationem refertur ad alterum, vere ac proprie referuntur mutuo, etiamsi relationibus diversarum rationum referantur. Unde hæc relativa potius vocantur diversarum rationum, vel, ut alii loquuntur, relativa disquarantiæ.

Divisio relationum ejusdem vel dissimilis rationis.

2. Sicque relationes mutua distingui solent in relationes æquiparantiæ et disquarantiæ. Nam relationes omnes secundi generis, disquarantiæ sunt, quia ratio fundandi est aliquo modo diversa in extremis, nam in altero est potentia activa, in alia vero potentia passiva seu dependentia a sua causa, ex quo etiam fit ut termini talium relationum sint diversarum rationum, nam illi proportionate respondent fundamentis, ut superius tactum est, et infra latius dicitur. Relationes vero primi generis interdum sunt ejusdem, interdum diversarum rationum in utroque extremo; relationes enim unitatis, æquipa-

rantiæ sunt, ut recte notavit Alexander Alesius, lib. 5 Metaphys., text. 20, et patet de relatione æqualitatis, similitudinis, identitatis; relationes vero fundatæ in numero seu diversitate secundum proprias et específicas rationes sunt disquiperantiæ, ut patet de duplo et subduplo, et aliis proportionibus, quæ in uno extremo dicunt excessum, in alio defectum. Dico autem, secundum proprias et específicas rationes, quia in generica ratione convenire possunt, et secundum eam similiter dici de utroque extremo; sic enim utrumque extremum, tam majus quam minus, dicitur inæquale alteri. Et similiter albedo dicitur dissimilis nigredini, et e converso, cum tamen verisimile sit proprias relationes secundum específicas rationes earum esse distinctas, quia et fundamentum et terminus longe diversa sunt in una quam in alia. At vero relationes tertii generis plus quam disquiperantiæ censentur, eo quod æquiperantia vel disquiperantia dicatur proprie inter extrema realia; in hoc autem tertio genere non censet Aristoteles esse in utroque extremo relationem realem, et ideo non mutua dicuntur.

Proponitur difficultas circa relationes non mutuas.

3. De his ergo relationibus non mutuis proprie sumptis intelligitur præsens quæstio, in qua duplici ex capite difficilis est sententia Aristotelis. Primum est, quia non videtur verum relationes tertii generis esse non mutuas, nam si in aliquibus verum esset, maxime in scibili et sensibili; at in his tam est vera relatio realis, sicut in scientia et sensu; ergo. Probatur minor, quia denominatio scibilis et sensibilis, relativa est; imo, et per se ad aliquid, ut Aristoteles ipse in eodem loco fatetur, et patet ex reciprocatone, quia sicut scientia est scibilis scientia, ita scibile est scientia scibile; hæc autem reciprocatio et correlativa denominatio non est per intellectum conficta, sed ex rebus ipsis orta; ergo in utroque extremo est a propria forma et relatione reali.

4. Secundo, quia si ob aliquam causam hæc relatio non est realis in objecto scibili, aut est quia in ipso objecto non est fundamentum reale, aut quia esse scitum in tali objecto non est aliquid in ipso, nec scitur per sui mutationem, sed per denominationem a forma existente in alio; nam præter has nulla alia probabilis ratio occurrit. Neutra

autem ex his satisfacit. Prima enim falsum sumit, nam quod objectum sit intelligibile aut sensibile, habet fundamentum in ipsis rebus, et in realibus proprietatibus earum; lux enim visibilis est, quia est talis naturæ secundum quam habet vim sic immutandi potentiam; et res immaterialis, quia spiritualis est, dicitur actu intelligibilis. Secunda vero ratio male colligit, alias etiam relatio agentis in actu non esset realis in ipso, quia sine sui mutatione fit agens actu, et sine additione alicujus formæ absolutæ, quæ in ipso sit. Quod si dicas ipsam potentiam agendi esse intrinsecam, licet conditio, quæ est actio, sit extrinseca, idem dici poterit de objecto, nam aptitudo ut sciatur est intrinseca, et illa potest esse fundamentum, quamvis conditio, quæ est actu sciri, sit quid extrinsecum. Eo vel maxime quod ipse actus sciendi aut sentiendi habet realem dependentiam ab objecto, sicut actio ab agente, quamvis non in eodem genere causæ. Dices, objectum quatenus de se est aptum sciri aut videri, non habere habitudinem ad scientiam. Sed si hoc intelligatur de habitudine relativa prædicamentali, petitur principium, nam hujus rei rationem inquirimus. Si vero intelligatur de habitudine transcendentali, jam supra ostensum est hanc non semper esse necessario prærequisitam ad relationem prædicamentalem; nam etiam in agente principium agendi non semper habet transcendentalem habitudinem ad effectum, ut patet ex iis quæ supra de potentia et actu tractavimus.

5. Tertio est præcipua difficultas, quia terminus relationis est altera relatio existens in alio extremo; ergo impossibile est relationem esse realem in uno extremo, et non in alio. Patet consequentia, quia non potest relatio esse realis sine formali termino reali. Antecedens vero patet, quia relationes dicuntur esse simul natura, definitione et cognitione, quia nimirum unum est terminus alterius.

6. Ex secundo vero capite oriuntur non minores difficultates: nam si relationes non mutua admittendæ sunt, non tantum in tertio, sed et in aliis generibus invenientur. Antecedens patet, nam imprimis relatio, quæ est inter Deum et creaturam in ratione causæ efficientis et effectus, est secundi generis, et tamen est non mutua, juxta sententiam magis receptam a Theologis. Similiter in primo genere reperiuntur multæ relationes inter Deum et creaturas, ut relatio distinctionis

realis, vel similitudinis in esse, aut in ratione substantiæ, aut intellectuali gradu; nam, licet sit analogia similitudo, vera tamen et realis est, et sufficiens ad fundandam relationem realem, ut supra dixi. Et tamen talis relatio, licet in creatura sit realis, in Deo esse non potest. Item sumi potest argumentum de relatione unionis inter Verbum et humanitatem, quæ est non mutua, et tamen pertinet ad primum vel secundum modum. Præterea inter creaturas est peculiaris difficultas de relatione inter causam finalem et effectum, quam diximus esse non mutua, et tamen pertinet ad secundum genus. Denique relatio dextri et sinistri inter hominem et columnam censetur non mutua, ex sententia omnium, et tamen non pertinet ad tertium genus: nulla enim ratio mensuræ ibi intervenit.

7. Propter hæc ergo et similia, Greg., in 1, d. 18, quæst. 1, sentit nullas esse relationes non mutuas, quem sequuntur aliqui Nominales.

Assertiones de relationibus non mutuis.

8. Duo nihilominus breviter dicenda sunt. Primum est, aliquas esse relationes non mutuas, id est, reales in uno extremo, et non in alio. Hæc est sententia Aristotelis hoc loco, quam omnes expositores admittunt, et fere Theologi, præsertim D. Thom., 1 p., q. 13, a. 47, et alii statim citandi. Estque sententia tanta consensione recepta, ut non liceat philosophis eam in dubium revocare. Ratio autem ejus constabit ex sequenti assertionem, et magis ex solutionibus difficultatum. Secundum dictum est, has relationes non mutuas per se et quasi ex propria ratione sui fundamenti inveniri in tertio genere, in aliis vero minime, nisi veluti materialiter ex peculiari conditione alicujus subjecti seu extremi. Ita censeo esse interpretandam Aristotelis sententiam. Et ratio prioris partis sumenda est ex peculiari modo specificationis et commensurationis quam habent potentia, habitus, et res similes, ad objecta sua. Nam formaliter solum consistit in habitudine quam ex natura sua habent ad objecta, secundum quam ei commensurantur; objectum vero in hoc nullam habet propriam causalitatem, sed rationem termini specificantis. Nam, licet alioqui possit esse movens aut active, aut finaliter, tamen ut extremum hujus relationis, sub nulla harum rationum consideratur, sed solum est id cui talis res commensuratur.

Sub hac autem ratione ipsum non concurrat, ut ordinabile ad aliud, sed solum ut id ad quod aliud ordinatur; et ideo ex vi talis rationis fundandi non oritur relatio in utroque extremo, sed in solo illo quod alteri commensuratur. Hac ergo de causa relationes tertii generis ex propria ratione formali sui fundamenti non mutua sunt. In aliis vero hæc non reperitur, ut ex dictis constat, quia frequentius ac fere semper relationes illorum generum mutua sunt. Quod si aliquando sunt non mutua, id solum est ob peculiarem naturam vel conditionem alicujus rei, ut ex solutionibus argumentorum clarius patebit.

An in relativis non mutuis utrumque extremum realiter referatur.

9. Ad argumenta ergo in primo capite proposita, quæ contra priorem assertionem, et contra primam partem secundæ assertionis procedunt, respondendum est. Et quidem ad primum respondet Cajet., 1 p., q. 13, art. 7, concedendo, etiam in relativis non mutuis utrumque correlativum esse reale, et scibile, verbi gratia, referri realiter ad scientiam. Differentiam tamen inter hæc et relativa mutua ponit in hoc, quod in mutuis utrumque referitur per intrinsecam relationem, non mutua vero, non ita, sed alterum extremum referitur realiter per relationem existentem in alio, et extrinsece dominantem alterum. Quæ responsio videtur habere fundamentum in Aristotele, tum quia inter ea, quæ sunt simpliciter ad aliquid, numerat scibile ut referitur ad scientiam, et sensibile ut referitur ad sensum; non sunt autem ad aliquid simpliciter, nisi quæ realiter referuntur, ut supra diximus; ergo hæc etiam sunt relativa realia ex sententia Aristotelis. Tum etiam quia inferius, in eodem capite, dicit hæc esse ad aliquid, quia alia ad ipsa dicuntur, ubi non ait hæc esse ad aliquid, quia ratio id fingit aut considerat, sed quia alia ad ipsa dicuntur, quod in re ipsa invenitur. Tum præterea quia paulo inferius ait, hæc omnia per seipsa ad aliquid dici, complectens tria genera superioribus sectionibus tractata; quæ autem sola ratione referuntur, non per seipsa, sed per rationem referuntur. Tandem quia metaphysicus non considerat respectus rationis; sed illa tria genera per se pertinent ad prædicamentum ad aliquid, teste Aristotele, et per se etiam cadunt sub metaphysicam considerationem; ergo. Et hanc sententiam

ante Cajet. videtur docuisse Greg., in 1, d. 28. q. 3.

10. Sed hæc responsio Cajetani singularis est, et contradicit D. Thom., 2 cont. Gent., c. 13, ubi ex professo probat, relationes Dei ad creaturas non esse res aliquas extra Deum existentes, a quibus extrinsece denominetur relative. Cum autem inter Deum et creaturas sit relatio non mutua, si vera esset Cajetani sententia, etiam Deus referretur realiter ad creaturas, non quidem per relationem realem in ipso Deo existentem, sed per relationem existentem in creatura. Unde in ratione secunda expresse sumit D. Thomas principium contrarium interpretationi Cajetani, scilicet, *a relatione non denominari aliud quasi exterius existente, sed inhærente*. Ubi bene Ferrariensis interpretatur, id intelligendum esse de denominatione respectiva, qua dicitur aliquid referri ad aliud, nam alio genere denominationis non est inconveniens aliquid denominari relatione extrinseca, ut postea dicemus.

11. Præterea, si scibile refertur realiter ad scientiam per relationem existentem in scientia, interrogo an hoc intelligendum sit de relatione, qua ipsamet scientia refertur ad scibile, vel de aliqua alia relatione distincta. Primum dici non potest, quia una et eadem relatio non potest dare diversis subjectis denominationes diversarum rationum, quales sunt scientiæ et scibilis; nec potest referre eas ad oppositos terminos formales; alias pari ratione eadem filiatio existens in filio posset filium denominare intrinsece et referre ad patrem, et patrem ipsum extrinsece denominare patrem, et referre illum ad filium. Denique una forma specie unum habet formalem effectum; sed relatio est forma, cujus effectus formalis est referre unum ad aliud; ergo una et eadem relatio non potest habere duos modos referendi diversarum rationum. Neque etiam dici potest secundum, nempe esse in scientia duas relationes reales distinctas, aliam qua ipsa scientia refertur ad scibile, aliam, qua refertur ad se; hoc enim a nemine hactenus dictum est, et non habet fundamentum in Aristotele, sed potius ei repugnat; dicit enim scibile dici ex eo quod scientia refertur ad ipsum; non ergo agnoscat inter hæc aliam relationem realem, nisi qua scientia refertur ad scibile. Nec etiam est consonum rationi, quia illa pluralitas relationum neque est necessaria, neque habet fundamentum in ipsa scientia, cum in

ea tantum sit unica coaptatio et habitudo transcendentalis ad scibile.

12. Dicitur potest esse duas relationes solum ratione distinctas; hæc enim multiplicatio cum non sit rerum, nec proprie in re, facile admitti potest, et sufficit ad prædictas denominationes respectivas etiam diversarum rationum; sicut idem modus seu eadem dependentia propter solam distinctionem rationis inter actionem et passionem tribuit denominationes diversas agentis et patientis, unam intrinsece, et aliam extrinsece. Verumtamen neque hæc distinctio relationum admitti debet in præsentia, nam etiam ad hujusmodi distinctionem rationis oportet esse aliquod fundamentum in re, quod in præsentia nullum est. Unde non est simile exemplum de actione et passione, nam in mutatione est vera et transcendentalis habitudo ad principium, a quo manat, et ad passum, quod immutat, et ideo est in ea magnum fundamentum ad distinguendum ratione actionem et passionem, ad modum duarum formarum accidentalium; at vero in scientia nullum est fundamentum ad distinguendas etiam secundum rationem relationes diversarum rationum. Accedit universalis ratio, in qua fundatur illud principium D. Thomæ, quod relatio non denominat extrinsece, quia nimirum cum denominatio ejus sit per habitudinem ad aliud, repugnat formam sic dominantem esse in eo ad quod est habitudo; quod si in eo non est, oportet ut sit in eo quod refertur, quia in relatione non concurrunt per se alia extrema. Denique vix potest mente concipi quidnam sit in scientia, ratione cujus faciat scibile ad se realiter referri, cum tota ratio scientiæ sit versari circa scibile, et inde non habeat, per se loquendo, illud ad se ordinare.

Solvitur prima difficultas in principio proposita.

13. Ad primum ergo argumentum in principio positum dicendum est, scibile dupliciter posse denominari: primo, mere terminative et quasi passive; secundo, correlative ad scientiam. Primo modo denominatur extrinsece ab ipsamet scientia reali, atque ita talis denominatio dici potest esse in rebus ipsis, et non esse per intellectum conficta. Imo hæc ipsa denominatio non sumitur solum ex relatione prædicamentali, quæ est in scientia, sed etiam ex ipsamet forma absoluta, ut includente transcendentalem habitudinem ad objectum; quod satis insinuavit Aristoteles

cum dixit, intelligibile dici eo quod in eo versetur intellectus; versatur enim non per solam relationem prædicamentalem, sed per proprium actum ad quem consequitur relatio. Secunda denominatio scibilis est respectiva, et hæc solum est per relationem rationis, quia mens nostra ad explicandam illam relationem, quam scientia habet ad ipsum scibile, concipit illud ut correlativum scientiæ. Argumentum ergo solum procedit de priori denominatione. Cum autem Aristoteles, scibile, sensibile et similia ponit inter ea quæ sunt ad aliquid, primo exponi potest, quod per hæc non intelligat tantum hæc extrema, sed relationem intervenientem inter hæc, et sua correlativa, in quocumque eorum sit illa relatio; vel secundo dici potest, ponere hæc extrema inter ea quæ sunt ad aliquid, quatenus hujusmodi denominationes habent a quibusdam relationibus realibus. Et eodem sensu intelligi potest quod ait, hæc esse ad aliquid, quia alia referuntur ad ipsa; esse (inquam) ad aliquid, non tanquam correlativa, sed tanquam termini passive denominati ab his relationibus. Et simili modo dicuntur hæc esse per se ad aliquid tanquam termini per se connexi cum relationibus realibus, a quibus tales denominationes recipiunt. Vel aliter etiam dici potest, cum ait Aristoteles hæc dici ad aliquid, quia alia dicuntur ad ipsa, intelligi causaliter, nam si scibile, sensibile, et similia, correlative sumantur et concipiuntur a nobis, ideo est quia alia referuntur ad ipsa, non quia ipsa vere ac realiter referantur. Sed dicit Gregorius eandem interpretationem habere locum, etiamsi relatio scibilis sit realis, quia ei non convenit, nisi quia scientia versatur circa illud; sed hoc non recte dicitur, quia si fundamentum illius relationis est tantum habitudo alterius, scilicet scientiæ ad scibile, non potest relatio in ea fundata esse realis.

14. Ad secundum argumentum respondetur, causam, ob quam hæc relatio non mutua in altero extremo non est realis in hoc tertio genere, esse quia in uno extremo, verbi gratia, in objecto scibili non est fundamentum reale talis relationis. Neque satis est quod in ipsa re intelligibili aut sensibili sit aliquod fundamentum, ob quod apta sit intelligi aut sentiri, quia illud fundamentum præcise consideratum in ratione mensuræ, non accipitur ut aliquid ordinabile ad aliud, sed solum ut terminus vel objectum cui aliquid commensuratur; et ideo dicitur in illo non esse fundamentum relationis, non quia

nihil rei sit in ipso, sed quia in illa re nulla est ratio fundandi relationem, quod requiritur ad fundamentum relationis, formaliter de illo loquendo, prout explicatum est supra, sect. 7. Tertium argumentum petit difficultatem gravem de termino relationis, quam tractabimus sectione sequenti.

Circa secundam difficultatem tractatur de relationibus Dei ad creaturas.

15. In secunda parte argumentorum petitur imprimis difficultas, an inter creaturam et Deum sit semper relatio non mutua, etiamsi ad primum et secundum genus relationum pertinere videantur. Quæ est quæstio Theologica, et aliis verbis proponi solet, an nomina, quæ Deo tribuuntur ex tempore per relationem ad creaturam, dicant in Deo relationem realem, vel rationis tantum. Aliqua enim nomina, quæ videntur importare relationem ad creaturam, dicuntur de Deo ex æternitate, quæ interdum dicuntur importare respectum liberum, interdum vero simpliciter necessarium, seu naturalem; ut scientia, potentia, et similes, dicunt respectum naturalem et necessarium; prædestinatio autem, providentia, et scientia visionis dicunt respectum liberum seu non naturalem, quia, absolute loquendo, possent Deo non convenire. Et de his relationibus non dubium est quin non sint reales in Deo, quia ex æternitate non habent reales terminos. Verum est aliquos Theologos existimare, respectum scientiæ et potentiæ, etiam in Deo, esse reales transcendentales, ideoque posse esse independentes ab existentia termini, et non esse variabiles, neque accidentales, sed de intrinseca substantia Dei. Verius tamen existimo (quod alibi latius tractandum est) hæc non dicere in Deo verum respectum transcendentalem, sed tantum, secundum dici, significari ad modum rerum respectivarum, eo quod a nobis concipiuntur ad modum earum rerum quæ similes respectus transcendentales includunt. Alioqui enim Deus, quantum ad essentiam suam, est res omnino absoluta, cumque ejus scientia et potentia sit ipsamet essentia ejus, absolute etiam sunt ab omni respectu transcendentali, quod etiam supra tetigimus inter explicanda attributa Dei. Et rationem etiam reddidimus, quia potentia Dei non est talis, ut sit per se primo ordinata ad opus extra se, sed eam efficacitatem habet quasi concomitanter, secundum rationem loquendo, et absque ulla ordinatione. Et simi-